

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Підручник

Частина 2. Особлива

3-є видання, перероблене і доповнене

За редакцією проф. Р.Б. Шишки

Київ
2022

*Рекомендовано Вченою радою Інституту інтелектуальної власності
та права Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол №4 від 29 січня 2021 р.)*

Рецензенти:

Ліць Володимир Васильович – професор, доктор юридичних наук, головний науковий співробітник НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, академік Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України;

Майданик Роман Андрійович – професор, доктор юридичних наук, завідувач кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка академік Національної академії правових наук України;

Харитонов Євген Олегович – професор, доктор юридичних наук, завідувач кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», член-кореспондент Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України.

Ц57

Цивільне право України: підручник. 3-е вид., перероб. і доп. У 2 частинах. / За ред. проф. Р.Б. Шишка (кер. авт. кол.), Ч. 2. Особлива. Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. 948 с.
ISBN 978-617-520-261-6

Підручник уточнено відповідно до оновленої програми Цивільне право України на основі концепту верховенства права і положень актів чинного цивільного законодавства, концептуального бачення рекодифікації, майбуття окремих його інститутів, з урахуванням вимог щодо знань, вмінь та компетенції фахівців за спеціалізацією «Право», оціночних елементів Болонської системи, досвіду регулювання цих відносин в інших країнах, сучасних теоретичних конструкцій окремих інститутів цивільного права, напрямів судової практики, накопиченого авторами досвіду викладання цієї навчальної дисципліни для різних спеціалізацій, передусім цивільної та господарської юстиції, суд, адвокатура.

У ньому поміщені огляди відомих теоретичних конструкцій інститутів і субінститутів цивільного права, у тому числі авторські, бачення розв'язання вузьких місць правотворення та правозастосування, зокрема судової практики. Він може бути використаний при проведенні наукових досліджень. В ньому є відмінності у його структурі від інших подібних видань та викладення матеріалу де: вказується план, основні акти цивільного законодавства з їх поділом на міжнародні та національні, додаткова класична та сучасна література, розкриті питання плану, а у кінці надані запитання для самоконтролю з врахуванням типових завдань для підсумкового тестового контролю. На нього орієнтовано посібники Тести з курсу: розробники Р.Б. Шишка, Г.В. Гоголіна. К.2020 та Цивільне право України: тести К. 2019 154 с.

Цей підручник розрахований на студентів за програмами магістерської підготовки за напрямками приватного права, викладачів, аспірантів, вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації. Також він корисний студентам, що проходять підготовку за магістерськими програмами, практикам та іншим особам, які цікавляться проблемами та новинками цивільного права, особливо молодим викладачам, здобувачам.

УДК 67. 9(4Укр)304я73

ЗМІСТ

В тексті підручника використані такі скорочення	3
Колектив авторів	4
Глава 1. Положення про зобов'язання	8
1. Поняття зобов'язання	9
2. Елементи зобов'язання.....	11
3. Множинність учасників в зобов'язаннях	15
4. Види зобов'язань	16
5. Підстави виникнення зобов'язань.....	26
Глава 2. Зобов'язальне право в Україні.....	30
1. Поняття зобов'язального права.....	31
2. Система зобов'язального права.....	35
3. Новели зобов'язального права	37
4. Проблеми зобов'язального права.....	39
Глава 3. Виконання зобов'язань.....	42
1. Поняття виконання зобов'язань	43
2. Принципи виконання зобов'язань	45
3. Сторони виконання зобов'язань	48
4. Предмет, спосіб, строк виконання зобов'язання	55
Глава 4. Забезпечення виконання зобов'язань	62
1. Поняття і види забезпечення виконання зобов'язань	63
2. Неустойка	71
3. Порука.....	78
4. Гарантія	85
5. Завдаток.....	92
6. Застава	96
7. Притримання.....	102
Глава 5. Припинення зобов'язань	105
1. Поняття та система підстав припинення зобов'язань	105
2. Характеристика загальних способів припинення зобов'язання..	107
Глава 6. Цивільно-правова відповідальність	114
1. Поняття цивільного правопорушення	115
2. Поняття цивільно-правової відповідальності	121

3. Принципи та функції цивільно-правової відповідальності	127
4. Форми і види цивільно-правової відповідальності	131
5. Звільнення від цивільно-правової відповідальності	136
6. Зміна розміру цивільно-правової відповідальності та її об'єкти.....	140

Глава 7. Загальні положення про цивільно-правовий договір..... 143

1. Теоретичні конструкції цивільно-правового договору	144
2. Договори у зарубіжному праві	148
3. Поняття і значення договору	151
4. Свобода договору в цивільному праві.....	157
5. Зміст і форма договору	160
6. Характеристика договорів	165
7. Види договорів	174
8. Виконання договорів.....	175

Глава 8. Укладення, зміна і розірвання договору 179

1. Укладення договору	179
2. Загальний порядок укладення договору.....	182
3. Припинення цивільно-правових договорів	186
4. Зміна та розірвання договору	187
5. Наслідки зміни та розірвання договору.....	189

Глава 9. Договір купівлі-продажі 191

1. Типологічна характеристика та класифікація договорів про передачу майна у власність	192
2. Зміст договорів на відчуження товару у власність.....	194
3. Поняття та характеристика договору купівлі-продажу	195
4. Зміст договору купівлі-продажу	196
5. Сторони договору купівлі-продажу	197
6. Відповідальність сторін за договором купівлі-продажу.....	200

9.1. Характеристика видів договору купівлі продажу..... 203

1. Види договору купівлі-продажу та специфіка окремих з них	204
2. Договір роздрібною купівлі-продажу.....	206
3. Договір купівлі-продажу у розстрочку.....	212
4. Продаж майна з аукціонів (публічних торгів)	215
5. Публічні закупівлі	219
6. Поняття і джерела e-commerce	221
7. Правове становище учасників e-commerce	225
8. Правовий режим комерційного повідомлення	226
9. Купівля-продаж у в зовнішньоекономічному обігу.....	228

9.2. Договір поставки	230
1. Поняття договору поставки і його характеристика	231
2. Сторони договору поставки.....	233
3. Зміст договору поставки	236
4. Форма договору поставки.....	243
5. Виконання договору поставки.....	245
6. Відповідальність сторін за договором поставки.....	247
9.3. Договір контракції.....	252
1. Поняття і значення договору контракції.....	253
2. Форма та предмет договору контракції	254
3. Сторони договору контракції.....	255
4. Зміст договору контракції	256
5. Відповідальність сторін за договором контракції.....	260
9.4. Постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану систему	263
1. Поняття договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану систему та його юридична характеристика.....	264
2. Сторони договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану систему	271
3. Види договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану систему.....	275
4. Зміст договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану систему.....	276
5. Відповідальність сторін у договорі постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану систему	279
6. Припинення договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану систему.....	281
Глава 10. Договір міни	283
1. Поняття та характеристика договору міни	284
2. Сторони договору міни	286
3. Договір міни житла	287
4. Договір бартеру.....	289
5. Обмін за системою trade in	292
Глава 11. Договір дарування	294
1. Поняття та характеристика договору дарування	295
2. Види договору дарування	297
3. Сторони договору дарування: їх права та обов'язки	299
4. Укладення договору дарування.....	301

5. Договір пожертви	304
6. Зміна та розірвання договору дарування.....	306

Глава 12. Договір ренти..... 308

1. Поняття та характеристика договору ренти.....	309
2. Зміст договору ренти.....	310
3. Правове становище сторін за договором ренти.....	313
4. Припинення договору ренти.....	314
5. Види договору ренти.....	315

Глава 13. Договір довічного утримання (догляду)..... 317

1. Поняття та характеристика договору довічного утримання (догляду).....	317
2. Форма договору довічного утримання (догляду).....	322
3. Сторони договору довічного утримання (догляду).....	324
4. Права та обов'язки сторін за договором довічного утримання (догляду).....	327
5. Виконання договору довічного утримання (догляду).....	330
6. Припинення договору довічного утримання (догляду)	332

Глава 14. Договір найму (оренди)..... 336

1. Договір найму як класична конструкція договірної права	337
2. Правове регулювання договору найму (оренди)	340
3. Поняття та характеристика договору найму (оренди)	346
4. Сторони договору найму (оренди).....	349
5. Види договору найму (оренди)	350
6. Зміст договору найму (оренди)	352
7. Припинення договору найму (оренди) та відповідальність за його порушення	356

Глава 15. Договір прокату 359

1. Поняття та характеристика договору прокату	359
2. Сторони договору прокату	361
3. Ризики, що пов'язані із застосуванням договору прокату транспортного засобу	362

Глава 16. Договір найму земельних ділянок..... 365

1. Поняття та юридична природа найму земельних ділянок.....	366
2. Характеристика договору найму земельних ділянок та права на земельну частку (пай).....	368
3.Сторони договору найму земельних ділянок, їх права та обов'язки	370
4. Предмет договору найму земельних ділянок.....	372

5. Форма договору найму земельних ділянок та права на земельну частку (пай).....	373
6. Порядок укладення договору найму земельних ділянок	375
7. Зміна, припинення та розірвання договорів оренди землі.....	376
8. Оренда земель лісів	379

Глава 17. Договір найму будівлі або іншої капітальної споруди 381

1. Поняття та юридична природа найму будівлі або іншої капітальної споруди	382
2. Сторони договору найму будівлі або іншої капітальної споруди їх права та обов'язки	383
3. Зміст договору найму будівлі або іншої капітальної споруди.....	384
4. Форма договору найму будівлі або іншої капітальної споруди.....	388
5. Порядок укладення договору найму будівлі або іншої капітальної споруди.....	390
6. Зміна, припинення та розірвання договорів оренди будівлі або іншої капітальної споруди.....	392

Глава 18. Найм (оренда) транспортного засобу 394

1. Поняття та предмет договору найму (оренди) транспортного засобу	394
2. Особливості договору найму (оренди) транспортного засобу	396
3. Відповідальність за порушення умов договору та пошкодження транспортного засобу.....	398

Глава.19 Договір лізингу..... 399

1.Поняття та предмет договору лізингу	399
2. Види та форми договору лізингу.	403
3. Сторони договору лізингу. Права та обов'язки сторін у договорі лізингу.	405

Глава 20. Договір найму житла..... 408

1. Поняття та характеристика договору найму (оренди) житла.....	409
2. Види договору найму (оренди) житла	411
3. Сторони договору найму (оренди) житла	414
4. Зміст договору найму (оренди) житла.....	418
5. Права та обов'язки сторін за договором найму житла	422
6. Припинення договору найму (оренди) житла.....	425
7. Відповідальність сторін за договором найму (оренди) житла	426
8. Найм житла із житлового фонду соціального призначення	428

Глава 21. Договір позички	435
1. Поняття та предмет договору позички	435
2. Сутнісні ознаки та зміст договору позички	438
3. Відповідальність за порушення умов договору та припинення договору позички	441
Глава 22. Договір підряду. Загальні положення.....	443
1. Поняття та характеристика договору підряду	443
2. Зміст договору підряду	445
3. Сторони договору підряду.....	447
4. Права та обов'язки сторін договору підряду	448
5. Відповідальність сторін за порушення договору підряду	452
Глава 23. Побутовий підряд.....	454
1. Поняття та характеристика договору побутового підряду	454
2. Зміст договору побутового підряду.....	457
3. Сторони у договорі побутового підряду	460
4. Відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання договору побутового підряду	462
Глава 24. Будівельний підряд	467
1. Поняття та характеристика договору будівельного підряду	468
2. Система договорів в капітальному будівництві	470
3. Зміст договору будівельного підряду	472
4. Права та обов'язки сторін за договором будівельного підряду	476
5. Відповідальність сторін за договором будівельного підряду	482
Глава 25. Договори ремонту та дизайну.....	486
1. Поняття і характеристика договору ремонту	487
2. Види договору ремонту	489
3. Зміст договору ремонту	492
4. Відповідальність за договором ремонту	494
5. Договір тюнінгу	497
6. Договір на проведення ландшафтних та дизайнерських робіт	501
Глава 26. Підряд на проектні та пошукові роботи.....	504
1. Поняття та характеристика договору підряду на проведення проектних та пошукових робіт	505
2. Сторони договору підряду на проведення проектних та пошукових робіт.....	506
3. Права та обов'язки сторін за договором підряду на проведення проектних та пошукових робіт	508

4. Відповідальність сторін за договором підряду на проведення проектних та пошукових робіт	512
--	-----

Глава 27. Договір на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт 515

1. Поняття та характеристика договору на виконання НДДКР	516
2. Сторони, зміст та укладення договору на виконання НДДКР	518
3. Виконання договорів на виконання НДДКР	522
4. Відповідальність сторін за договором на виконання НДДКР	524
5. Договір на проведення оцінки майна.....	526

Глава 28. Договори про надання послуг 529

1. Поняття, значення та характеристика договорів про надання послуг	530
2. Система договорів про надання послуг	534
3. Зміст та форма договорів про надання послуг.....	536
4. Відповідальність сторін за договором з надання послуг	539

Глава 29. Договір про надання оплатних медичних послуг 541

1. Поняття та особливості договору про надання оплатних медичних послуг	543
2. Правила укладання договору про надання оплатних медичних послуг	547
3. Форма договору про надання оплатних медичних послуг	552
4. Сторони договору про надання оплатних медичних послуг	553
5. Строк дії договору про надання оплатних медичних послуг	555
6. Відповідальність за договором про оплатне надання медичних послуг	556

Глава 30. Договір перевезення 558

1. Поняття та види перевезень.....	559
2. Поняття, характеристика та система договорів перевезень	560
3. Договір перевезення пасажирів	561
4. Договір перевезення вантажу	569
5. Поняття та характеристика договору чартеру	577
6. Договори між транспортними організаціями про організацію перевезень	578

Глава 31. Договір транспортного експедирування 580

1. Поняття та види транспортно-експедиційних послуг	580
2. Договір транспортного експедирування та його характеристика.....	582

3. Права та обов'язки сторін за договором транспортного експедирування	584
4. Відповідальність експедитора та клієнта	586

Глава 32. Договір зберігання **588**

1. Загальні положення про договір зберігання	589
2. Сторони договору зберігання	592
3. Зміст договору зберігання	594
4. Види договору зберігання.....	595
5. Права та обов'язки сторін за договором зберігання.....	599
6. Відповідальність сторін за договором зберігання	603

Глава 33. Договір страхування **608**

1. Поняття страхування	610
2. Договір страхування та його характеристика	611
3. Зміст та форма договору страхування	612
4. Сторони в договорі страхування	614
5. Припинення договору страхування	616

Глава 34. Договір доручення **618**

1. Поняття і елементи договору доручення.....	618
2. Сторони договору доручення	619
3. Зміст та виконання договору доручення	620
4. Права та обов'язки сторін за договором доручення.....	621
5. Припинення договору доручення	622
6. Різновиди договору доручення.....	623

Глава 35. Договір з надання туристичних послуг **635**

1. Поняття та різновиди туризму	636
2. Систематизація і класифікація договорів в сфері туризму.....	637
3. Поняття та елементи договору з надання туристичних послуг	640
4. Сторони договору з надання туристичних послуг їх права та обов'язки за договором з надання туристичних послуг	646
5. Припинення договору з надання туристичних послуг.....	648
6. Відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання договору.....	652

Глава 36. Договір комісії **655**

1. Поняття та характеристика договору комісії	656
2. Сторони договору комісії	657
3. Зміст договору комісії.....	658
4. Права та обов'язки сторін за договором комісії.....	659

5. Договір субкомісії	660
6. Відповідальність сторін за договором комісії	662
7. Договір консигнації	662

Глава 37. Довірче управління майном 665

1. Поняття та характеристика договору довірчого управління майном	665
2. Сторони договору довірчого управління майном	670
3. Зміст договору довірчого управління майном.....	672
4. Права та обов'язки сторін за договором довірчого управління майном	674
5. Відповідальність за порушення зобов'язань за договором управління майном	676

Глава 38. Договір позики 678

1. Поняття та характеристика договору позики.....	678
2. Укладання договору позики та його умови.....	680
3. Права та обов'язки сторін за договором позики.....	682
4. Відповідальність сторін за договором позики	685

Глава 39. Кредитний договір 688

1. Поняття кредиту	689
2. Види кредитів	691
3. Кредитний договір та його характеристика	695
4. Зміст договору кредиту	696
5. Договір споживчого кредитування	697
6. Форми гарантування повернення кредитів	700
7. Відповідальність сторін за порушення зобов'язань за договором кредиту	702

Глава 40. Договір банківського вкладу (депозиту) 704

1. Поняття та характеристика договору банківського вкладу (депозиту).....	705
2. Сторони договору банківського вкладу (депозиту)	707
3. Зміст і форма договору банківського вкладу (депозиту).....	708
4. Укладення, зміна і розірвання договору банківського вкладу (депозиту).....	712
5. Види договору банківського вкладу (депозиту).....	713
6. Відповідальність за договором банківського вкладу (депозиту).....	714

Глава 41. Договір банківського рахунку..... 716

1. Поняття та характеристика договору банківського рахунку.....	717
---	-----

2. Види банківських рахунків	719
3. Порядок відкриття банківського рахунку	722
4. Права та обов'язки сторін по договору банківського рахунку ...	724
5. Правові наслідки неналежного виконання банком операцій за рахунком клієнта	725
6. Договори, що супроводжують договір банківського рахунку	726
7. Договір на відкриття карткового рахунку та обслуговування платіжної картки	727
8. Порухення за договорами карткового рахунку	731

Глава 42. Договір факторингу..... 734

1. Поняття та юридична характеристика факторингу	734
2. Місце договору факторингу в системі договірних прав.....	736
3. Види договорів факторингу.....	738
4. Зміст і виконання договору факторингу	740

Глава 43. Загальні засади розрахунків

у цивільно-правових відносинах 744

1. Поняття, форми розрахунків між учасниками цивільних правовідносин.	745
2. Безготівкові розрахунки.....	746
3. Готівкові розрахунки.....	747
4. Електронні розрахунки	749
5. Відповідальність за порушення правил про розрахунки	750

Глава 44. Договори про розпорядження майновими правами інтелектуальної власності..... 752

1. Загальні положення про розпорядження майновими правами інтелектуальної власності	753
2. Поняття та характеристика ліцензійного договору	755
3. Правове становище сторін за ліцензійним договором.....	757
4. Укладення та припинення ліцензійного договору	758
5. Договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності	761
6. Договір про передання виключного майнового права інтелектуальної власності	762
7. Договір інжинірингу	764

Глава 45. Договір комерційної концесії 766

1. Поняття, характеристика і види договору комерційної концесії	766
2. Зміст договору комерційної концесії	768

3. Правове становище сторін за договором комерційної концесії..... 769
4. Відповідальність сторін за договором комерційної концесії 772

Глава 46. Договір про спільну діяльність 776

1. Загальні положення про спільну діяльність 776
2. Договір простого товариства 777
3. Сторони у договорі простого товариства 780
4. Зміст договору простого товариства..... 780
5. Права та обов'язки учасників договору простого товариства 781
6. Відповідальність сторін за договором простого товариства 782
7. Припинення договору простого товариства 783

Глава 47. Недоговірні зобов'язання 786

1. Публічна обіцянка винагороди без оголошення конкурсу 787
2. Публічна обіцянка винагороди за результатами конкурсу 790
3. Вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення 795
4. Рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи 796
5. Створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи 798

Глава 48. Зобов'язання із завдання збитку та/або шкоди..... 802

1. Загальні положення про відшкодування шкоди 803
2. Види деліктних зобов'язань 807
3. Умови виникнення деліктних зобов'язань 808
4. Цивільно-правова відповідальність за завдання шкоди..... 811
5. Порядок та обсяг відшкодування заподіяної шкоди 813

Глава 49. Характеристика окремих видів деліктів..... 815

1. Система норм про відшкодування шкоди 816
2. Відшкодування шкоди при посяганні на життя та здоров'я людини..... 818
3. Зобов'язання про відшкодування власної шкоди 824
4. Зобов'язання про відшкодування чужої шкоди..... 829
5. Відшкодування шкоди, завданої у особливому стані 834
6. Відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки..... 835
7. Відшкодування ядерної небезпеки 838
8. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг)..... 839

Глава 50. Зобов'язання у зв'язку із набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави	841
1. Загальна характеристика зобов'язань у зв'язку із набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави	841
2. Умови виникнення зобов'язань з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави	844
Глава 51. Поняття спадщини	849
1. Поняття спадкового права	580
2. Презумпції у спадковому праві	852
3. Поняття спадкування.....	854
4. Спадщина та її склад	855
5. Особливості спадкування окремих видів спадщини.....	856
6. Місце відкриття спадщини	859
7. Час відкриття спадщини	862
8. Види спадкування.....	865
9. Учасники спадкових правовідносин.....	865
10. Усунення від права на спадкування.....	869
Глава 52. Спадкування за заповітом	871
1. Тестаментоздатність та її особливості.....	872
2. Поняття та елементи заповіту	874
3. Зміст заповіту.....	876
4. Види заповітів.....	879
5. Заповідальні розпорядження	882
6. Форма заповіту	886
7. Скасування, зміна заповіту.....	889
8. Визнання заповіту недійсним.....	891
9. Виконання заповіту	892
Глава 53. Спадкування за законом	897
1. Поняття та підстави спадкування за законом	898
2. Черги спадкування за законом	899
3. Спадкування за правом представлення	902
4. Розмір частки спадкоємців за законом.....	903
Глава 54. Прийняття спадщини	905
1. Право на прийняття спадщини.....	906
2. Строк при прийнятті спадщини	907
3. Право на відмову від прийняття спадщини	910
4. Поділ спадщини між спадкоємцями	912
5. Договори між спадкоємцями.....	913
6. Прийняття спадщини дітьми	915

7. Охорона спадщини і управління нею	917
8. Оформлення права на спадщину	920

Глава 55. Спадковий договір..... 922

1. Поняття і юридична природа спадкового договору	922
2. Сторони спадкового договору	924
3. Форма спадкового договору	926
4. Виконання спадкового договору	927
5. Припинення спадкового договору	932

Глава 1.

ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

1. Поняття зобов'язання.
2. Елементи зобов'язання.
3. Множинність учасників в зобов'язаннях.
4. Види зобов'язань.
5. Підстави виникнення зобов'язань.

Нормативні акти: Віденська конвенція про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р., Гаазька конвенції про право, що застосовується до міжнародної купівлі-продажу товарів 1955 і 1986 рр., Римська конвенція про право, застосовне до договірних зобов'язань 1980 р., Конвенція про право, яке застосовується до дорожньо-транспортних пригод (Гаага, 4 травня 1971 р.), Конвенція про право, яке застосовується до відповідальності виробника (Гаага, 1973 р.), Міжнародна конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення моря нафтою 1969 р., Конвенція ООН з морського перевезення вантажів (Гамбурзькі правила, 30 березня 1978 р.), Віденська конвенція про цивільну відповідальність за ядерну шкоду 1963 р., Паризька конвенція про відповідальність щодо третіх осіб у галузі атомної енергетики 1960 р.

Принципи міжнародних комерційних договорів (Принципи УНІДРУА) 2010 р, Принципи Європейського договірної права 1998 р, Міжнародні правила по уніфікованому тлумачення торгових термінів (ІНКОТЕРМС в редакції 2010 р.), Уніфіковані правила і звичаї для документарного акредитиву (в редакції 2006 р.), Уніфіковані правила по інкасо (в редакції 1995 р.)

Глава 47 ЦК України, Глава 19 ГК України, СК України, ЦК РФ, закони України: Про захист прав кредиторів, Про захист прав споживачів, Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання»

Додаткова література:

Боднар Т.В. Договірні зобов'язання в цивільному праві: (Заг. положення): Навч. посіб. / Т.В. Боднар – К.: Юстініан, 2007. – 280 с.

Годэмэ Е. Общая теория обязательств / Е. Годэмэ. – М.: Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948. – 511 с.

Голубева Н.Ю. Зобов'язання у цивільному праві України: методологічні засади правового регулювання: монографія / Н.Ю. Голубева. – О.: Фенікс, 2013. – 642 с.

Договірне право України. Загальна частина: навч. посіб. / [Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова та ін.]; За ред. О. В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.

Гуйван П.Д. Темпоральні характеристики зобов'язального права: монографія: у 2 т. /П.Д. Гуйван. –Х.: Право. 2017.

Зобов'язальне право /За ред. проф. О.В.Дзери. К., Юрінком Інтер. 1999. – 980с.

Зобов'язальне право України: Підручник / За ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – К.: Істина, 2011. – 848 с.,

Ключові слова: зобов'язання, кредитор, боржник, третя особа зобов'язальне право, зобов'язання; односторонні, двосторонні, акцесорні, альтернативні, факультативні, дольові, солідарні, регресні, субсидіарні.

1. Поняття зобов'язання

Зобов'язання забезпечують динаміку майна та майнових прав учасників цивільних правовідносин, зокрема товарооборот також охорону їх особистих немайнових та майнових прав. Їх концепти в результаті виваженого відпрацювання загальних положень і окремих його інститутів універсализувались в: а) доктрині права; б) актах міжнародної нормотворчості; в) національних законодавствах; г) транснаціональних корпорацій.

Цивільні зобов'язання врегульовані залежно від системи, підстав їх виникнення та виконуваної ними функції. Вони посідають чільне місце в цивільному праві: є його найбільшою за обсягом норм і колом врегульованих правовідносин підгалуззю; мають стійку тенденцію до універсализації у європейському та світовому приватному праві; їх кількість та зміст постійного збільшуються відповідно можливостей нових технологій, зокрема наразі Інтернет, потреб практики, договірної та локальної нормотворчості.

У широкому контексті зобов'язання – правовідношення щодо права одного учасника цивільних правовідносин – кредитора на певну дію (активну – вимоги чи пасивну – утримання) зобов'язаного їм учасника – боржника (ст. 509 ЦК). Тож кредитор вправі заявляти вимоги боржнику про виконання зобов'язання, а боржник повинен його виконати добровільно або під спонуканням: а) видами забезпечення зобов'язань, які передбачені ст. 542 ЦК та іншими актами цивільного законодавства; б) видами заохочення; в) застосуваннями судом способами захисту цивільних прав, зокрема, присудженням виконання зобов'язання в натурі; г) створенням підтримки їх виконання загальною культурою, правосвідомістю, підтримання культу порядності, тиском суспільства на боржника.

Визначення зобов'язання як цивільно-правової категорії закріплене в ст. 509 ЦК: зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язаний вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо), а кредитор має право вимагати від боржника виконання обов'язку. Таке розгорнуте визначення було запропоноване Модельним цивільним кодексом і відтворене в ЦК інших країн СНД. Є й більш спрощені легальні визначення¹.

Запропоноване у ст. 509 ЦК легальне визначення надає змогу виділити важливі його ознаки:

це відносини динаміки, які опосередковують цивільний оборот через їх врегулювання і забезпечують охоронну та компенсаторну функцію цивільного права;

вони встановлюються між персоніфікованими їх учасниками від загального через спеціальне й до окремого: сторона зобов'язання (кредитор, боржник) – сторона певного роду (типу, підтипу) зобов'язань – сторона певного виду (інституту) зобов'язань – сторона певного підвиду (субінституту) зобов'язань. Це надає можливість конкретизувати правове становище сторін;

обов'язок боржника змодельований як імператив: де він повинен його виконати обов'язок навіть якщо кредитор того не вимагає, а право кредитора – як диспозитив, де можна вимагати виконання юридичного обов'язку боржником;

виконання обов'язку боржника зазвичай гарантується можливістю застосуванням до нього передбачених видів забезпечення їх належного виконання;

кредитор може вимагати і спонукати до виконання юридичного обов'язку тільки боржника та поручників, а в разі порушення тим його обов'язків – позиватися лише до боржника;

кореспондується із іншими інститутами цивільного права; мають різновиди за галузями законодавства (сімейні зобов'язання, господарські зобов'язання, інвестиційні зобов'язання тощо) та їх різновиди;

предмет зобов'язання є відкритим і сторони зобов'язання можуть вступати у зобов'язання з приводу інших предметів. Об'єкт зобов'язання – конкретне матеріальне чи інше благо, із приводу якого сторони вступають між собою в зобов'язання;

в зобов'язаннях, окрім особистих, передбачене правонаступництво.

---

¹У ст. 1101 Французького ЦК термін «зобов'язання» і термін «договір» використовуються як тотожні, а в § 241 BGB вказано, що в силу зобов'язання кредитор вправі вимагати від боржника виконання зобов'язання. Виконання зобов'язання може полягати також в утриманні від певної дії.

Основне призначення зобов'язань – обслуговувати товарооборот і гарантувати захист майнових та особистих немайнових прав і правомірних інтересів осіб в разі їх порушення. Такому аспекті вони залежними від приписів-рекомендацій актів цивільного законодавства, власних виважених дій при вступі у ці правовідносин, виконанні зобов'язань, фіксації такого виконання та його суб'єктивної оцінки. В ньому є дві сторони – управнена (кредитор), яка вправі вимагати від зобов'язаної сторони здійснення визначених активних дій чи утримання від певних дій, і зобов'язана (боржник), яка повинна учинити активні дії (сплатити чи якимось іншим чином погасити борг). Інколи це полягає в пасивній поведінці – утриматися від такої дії, яка може завдати збитку чи шкоди кредитору. Не виключені зобов'язання на користь іншої третьої особи (з третьою особою).

Від відносин власності зобов'язання відрізняються тим що:

- опосередковують переміщення матеріальних благ, мають відносний характер, а відносини власності закріплюють статику присвоєності матеріальних благ чи наявності речових прав і є абсолютними;

- в їх структурі є дві чітко визначені сторони, назва яких вказує на тип та вид зобов'язання та основні обов'язки сторін, а у відносинах власності відомий лише один суб'єкт – власник, інші невизначені та повинні утримуватися від порушення права власності;

- передбачають активну поведінку, а власник вправі вимагати від невластників утримуватися від порушення його прав;

- зобов'язана сторона повинна діяти активно, а власник стосовно своїх речей не повинен учиняти ніяких дій;

- відносини зобов'язальні пов'язані із встановленими чи розумними строками, а відносини власності можуть тривати вічно.

З урахуванням цього *зобов'язанням* є юридичним обов'язком боржника виконати (вчинити) юридично значиму дію на користь кредитора чи утриматися від певної дії, яка може тому зашкодити в силу досягнутої з ним домовленості чи вказівки закону.

2. Елементи зобов'язання

Оскільки зобов'язання є правовідношенням, то йому властиві всі його елементи, які побудовані по класичній схемі правовідношення: суб'єкти (учасники), об'єкти та юридичний зміст зобов'язання (трьох ланкова), норма права (чотирьох ланкова) та підстава їх виникнення (п'яти ланкова).

Сторонами зобов'язань є боржник, кредитор та треті особи. Ними можуть бути особи (фізичні та юридичні), держава, АРК, органи місцевого самоврядування за виключенням тих випадків,

коли це не охоплюється їх компетенцією чи законом встановлені обмеження щодо участі їх у певних правовідносинах. Фізичні особи є сторонами особистих зобов'язань, і залежать від їх статусу (батько) чи вмінь (художник). Більшість з них спрямовані на задоволення життєвих побутових та інших потреб особистого характеру чи потреб юридичних осіб, згідно статутної їх діяльності.

В зобов'язаннях приймають участь фізичні особи, які діють у власному інтересі або в інтересі інших осіб як їх представники, як представники юридичної особи, в інтересі інших осіб за власною ініціативою. Визначення правового становища сторін зобов'язання здійснюється на основі їх персоніфікації – наділення спеціальною назвою, яка відображає їх правове становище від зального через спеціальне й до окремого (кредитор – покупець чи постачальник – постачальник за кооперованими поставками чи поставками для державних потреб: боржник – деліквент – орган влади АРК – конкретний його орган).

Парність сторін відображає їх співпадаючі інтереси: кредитор – управнена особа та боржник – зобов'язана особа. Активною стороною в зобов'язанні є боржник, який повинен виконати його зобов'язання під загрозою застосування акцесорного обов'язку чи переведення його у статус санкції норми права, а пасивною – кредитор. Принаймні кредитор може не вимагати вчинення дій на його користь, а боржник завжди повинен їх вчинити під загрозою застосування примусу.

Боржником є особа, держава, АРК, орган місцевого самоврядування, яка має підтверджені у встановленому порядку борги у грошових чи інших зобов'язаннях до кредитора. У ПК України використано термін «дебітор» – особа, у якої внаслідок минулих подій утворилася заборгованість перед іншою особою у формі певної суми коштів, їх еквіваленту або інших активів.

До сторін зобов'язання встановлені певні вимоги: загальні, спеціальні та кваліфіковані. За загальним правилом сторони зобов'язання повинні мати право- та дієздатність. Для зобов'язань у сфері господарювання і особливо підприємництва необхідно мати необхідні дозволи (ліцензій, патенти, квоти). Для участі в деяких правовідносинах особа повинна мати певні фахові, легалізаційні та інші характеристики: лікар, аудитор, повірений у справах інтелектуальної власності, ВНЗ певного рівня акредитації. Такі дозволи складають зобов'язальноздатність сторін.

Можливість бути стороною (боржником) в зобов'язанні оцінюється наперед і може передумовою виникнення зобов'язання взагалі. Так, умовою надання банком кредиту є оцінка позичальника його економічних та юридичних, ситуативних та інших показників, зокрема вивчення кредитної історії клієнта – юридичної особи. Це

може бути фізіологічний стан людини – якщо є протипоказання для оперативного втручання в організм людини в укладенні договору на надання медичних послуг буде відмовлено.

Якщо сторони одночасно є носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків таке зобов'язання є взаємним чи синалагматичним (синалагма) на основі юридичної рівноваги – суб'єктивні права однієї сторони забезпечуються юридичними обов'язками іншої. Так, в договорі купівлі-продажу (ст. 656 ЦК) продавець і покупець мають одночасно суб'єктивні права і юридичні обов'язки: продавець вправі вимагати від покупця гроші але зобов'язаний передати тому товар, а покупець вправі вимагати передачі товару у його власність. У них виконання обов'язку однією стороною залежить від виконання обов'язків іншою.

Є ряд зобов'язань односторонніх де кредитор має тільки права, а боржник – тільки обов'язки. Вони побудовані на імперативі: особа, яка завдала шкоди чи збитку іншій особі (деліквент), зобов'язана їх відшкодувати у повному обсязі потерпілому (ст. 1166 ЦК). У договорі позички позичкодавець є лише кредитором, а позичальник – лише боржником (ст. 827 ЦК)

Поточне законодавство виходить із динамічно-виконавчої персоніфікації сторін зобов'язання, зокрема: споживач за ЗУ «Про захист прав споживачів», клієнт банку, що надає додаткові гарантії охорони своїх майнових інтересів. Правове становище сторін зобов'язання зумовлене його предметом та специфікою підстави виникнення. Так, зобов'язання за публічними договорами встановлюють імперативи для підприємців, іпотечні зобов'язання встановлюють переваги іпотекодержателя перед іншими кредиторами боржника. Це проявляється в інституті черговості задоволення вимог кредиторів при ліквідації юридичної особи, а ще більше при банкрутстві де законом встановлені переваги одних кредиторів перед іншими.

Учасником зобов'язання може бути *третья особа* або на стороні кредитора, або на стороні боржника, або може мати самостійні вимоги.

Як правовідносини зобов'язання мають свій об'єкт. Водночас, об'єкт правовідносин у зобов'язальних правовідносинах трансформується у предмет, те стосовно чого виникає зобов'язання. Об'єкт зобов'язання – те, яким чином це зобов'язання виконується, або іншими словами спосіб виконання боржником свого обов'язку. Це зводиться до юридичних обов'язків сторін зобов'язання.

Варто відзначити розбіжності між підходами представників двох потужних в Україні шкіл з приводу об'єкта зобов'язань: Харківської школи вважають що об'єктом «... зобов'язальних правовідносин є

конкретні блага, заради яких між суб'єктами виникають юридичні зв'язки»², а Київської школи цивільного права – певну поведінку зобов'язаної особи³. Г.Ф. Шершеневич зауважив, що об'єкт зобов'язання є одночасно і його змістом. Дія передбачає визначеність цієї позиції настільки, щоб при виконанні зобов'язання не виникало сумнівів стосовно зобов'язаних дій боржника⁴.

В науці цивільного права віднайдено компроміс між такими полярними позиціями. Розрізняють юридичний та матеріальний об'єкти зобов'язання, де першим є певна поведінка зобов'язаної особи, зокрема її позитивні дії, а чисто негативні (утриматися від здійснення певних дій, наприклад тих що можуть завдати особі збитку чи шкоди) визнаються доповненням і наслідком виконання боржником активної функції. У взаємних зобов'язаннях може бути декілька юридичних дій зобов'язаних осіб. Другим є певні блага матеріального характеру. Відповідно у зобов'язаннях де нема матеріальних благ – він відсутній (надання послуг). Об'єктів може бути декілька, особливо у змішаних договорах.

Законодавець відмовився від положення про зміст правовідносин як суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, а пішов шляхом встановлення загальних вимог до конститутивних елементів формування суб'єктивних прав та юридичних обов'язків через умови як зміст зобов'язань.

Зміст зобов'язання сформовано таким чином і як і зміст договору – його умови. За ст. 526 ЦК зобов'язання повинно виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог ЦК, чи інших актів цивільного законодавства, а за їх відсутності – вимог ділового обороту чи вимог, що звичайно ставляться. Інший бік проблеми в тому, що більшість прав та обов'язків сформовані навкруг умов зобов'язання, навіть таким чином, що воно є не виконуваним. Його проявом є категорія «безнадійний борг» – така, що відповідає ознакам:

а) заборгованість за зобов'язаннями, щодо яких минув строк позовної давності;

б) прострочена заборгованість, що не погашена внаслідок недостатності майна фізичної особи, за умови, що дії кредитора,

---

² Цивільне право України. Частина перша. [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти /Ч.Н. Азімов, М.М. Сібільов, В.І. Борисова та ін.]; За ред проф. Ч.Н. Азімова, доцентів С.Н. Приступи, В.М. Ігнатенка. –Х., Право. 2000, – С. 288

³ Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. /О.В.Дзера, Д.В.Боброва, А.С.Довгерт та ін.; За ред. О.В.Дзери, Н.С.Кузнецової. Кн.1. К., Юрінком Інтер, 2002, – С. 612

⁴ Шершеневич Г.Ф. Курс Гражданского права. –Тула: Автограф, 2001.– С. 346

спрямовані на примусове стягнення майна боржника, не призвели до повного погашення заборгованості;

в) заборгованість суб'єктів господарювання, визнаних банкрутами у встановленому законом порядку або припинених як юридичні особи у зв'язку з їх ліквідацією;

г) заборгованість, яка виявилася непогашеною внаслідок недостатності коштів, одержаних після звернення кредитором стягнення на заставлене майно відповідно до закону та договору, за умови, що інші дії кредитора щодо примусового стягнення іншого майна позичальника, визначені нормативно-правовими актами, не призвели до повного покриття заборгованості;

г) заборгованість, стягнення якої стало неможливим у зв'язку з дією обставин непереборної сили, стихійного лиха (форс-мажорних обставин), підтверджених у порядку, передбаченому законодавством;

д) прострочена заборгованість померлих фізичних осіб, а також осіб, які у судовому порядку визнані безвісно відсутніми, недієздатними або оголошені померлими, а також прострочена заборгованість фізичних осіб, засуджених до позбавлення волі;

Що стосується підстав виникнення зобов'язань, то законодавець у ч. 2 ст. 509 ЦК застосував відсильну норму до положень ст. 11 ЦК, що надає можливість застосувати її положення.

До елементів зобов'язання О.С. Іоффе відніс санкції як наслідки порушення норми права. Санкція втілюється в конкретних мірах негативного характеру, що застосовуються до порушника юридичного обов'язку у примусовому порядку. Їх призначення полягає у забезпеченні захисту суб'єктивних прав і правомірних інтересів кредиторів, а через те і у спонуканні боржника до належного виконання його юридичного обов'язку. Це ускладнює структуру зобов'язань.

Сучасне зобов'язальне право відрізняється гнучкістю і значним набором санкцій. Воно не обмежується неустойкою та стягненням збитку чи шкоди. Більше того, сучасні санкції стали більш жорсткішими, що лише підвищує гарантії належного виконання зобов'язань.

3. Множинність учасників в зобов'язаннях

Проявом ускладненого складу учасників зобов'язань є *множинність в зобов'язаннях* – тобто участь в одній чи одночасно двох сторонах декількох учасників, які йменуються *співкредиторами та співборжниками*. Відповідно на виконання однієї вимоги одночасно претендують декілька співкредиторів, чи навпаки, декілька співборжників зобов'язані виконати спільне для них зобов'язання стосовно одного або декількох співкредиторів. У залежності від виду